Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2007:53
ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 2 OCH SLUTUNDERSÖKNING

En ensam härdrest i dalgångskant och ett 1800-tals lager

RAÄ 148
Åby 7:7 (nr 1), Åby 4:2 (nr 2) och Åby 7:3 (nr 3)
Kvillinge socken
Norrköpings kommun
Östergötland

Dnr 421-1510-2006

Bengt Elfstrand

UV ÖST RAPPORT 2007:53

ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 2 OCH SLUTUNDERSÖKNING

En ensam härdrest i dalgångskant och ett 1800-tals lager

RAÄ 148
Åby 7:7 (nr 1), Åby 4:2 (nr 2) och Åby 7:3 (nr 3)
Kvillinge socken
Norrköpings kommun
Östergötland

Dnr 421-1510-2006

Bengt Elfstrand

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar
UV Öst
Roxengatan 7, 582 73 Linköping
Tel. 013-24 47 00
Fax 013-10 13 24
uvost@raa.se
www.raa.se/uv

Omslagsbild Ett svartflammigt 17–1800-tals lager från backstugor ovanpå den gula bottensanden och under ett tjockt lager av fyllnadssand i schakt 3. Foto Bengt Elfstrand.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg
Grafik Lars Östlin
Foto Bengt Elfstrand
Utskrift UV Öst, Linköping 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2007 Riksantikvarieämbetet
UV Öst, Rapport 2007:53
ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning 5
Inledning 5
Syfte och metod 5
Topografi och fornlämningsmiljö 5
Undersökningsresultat 7
Slutsats 11
Referenser 12
Tryckta källor 12
Otryckta källor 12
Administrativa uppgifter 12

Fig 1. Karta över Östergötland med undersökningsområdet markerat.

Fig 2. Utdrag ur analoga Gröna kartan 9F SV Katrineholm med utredningsområdet markerat. Skala 1:50 000.

Arkeologisk utredning etapp 2 och slutundersökning

En ensam härdrest i dalgångskant och ett 1800-tals lager

Sammanfattning

Vid nedläggning av fjärrvärme utfördes en arkeologisk utredning på tre ställen vid Torshagsområdet, Åby, Kvillinge socken nära den djupa bäckfåra som under stenåldern var en havsvik. De tre utvalda platserna som utreddes låg runt 50 m ö h i sand. Vid område 1 påträffades en odaterad, delvis söndergrävd härd som slutundersöktes. Vid område 2 förekom ett lager med 1800-tals sopor, dock blandade med ett bränt ben och ett spånliknande kvartsavslag och vid område 3 fanns inga äldre lämningar.

Inledning

E. ON Värme Sverige har givit konsultföretaget Carl Bro AB i uppdrag att projektera en ny fjärrvärmeledning i området Torshag, Åby, Kvillinge socken, Norrköpings kommun i Östergötland. Enligt planskissen skall en ny fjärrvärmeledning läggas ned i jämnhöjd med Katrineholmsvägen 14 och gå under vägbanan ca 440 m norrut och därefter vika av österut och gå fram till fastigheten Åby 7:7, Konsumvägen 3 ca 200 m söderut. Längst i norr kommer en ca 60 m lång avstickare på Åby 4:2 att dras fram till Konsumvägen 18. I ledningsträckningen utfördes en arkeologisk utredning etapp 2 på tre topografiskt lämpliga lägen för förhistoriska boplatser. Område 1 utfördes på fastigheten Åby 7:7 och område 2 vid Åby 4:2 samt område 3 på Åby 7:3. Område 1 slutundersöktes enligt muntligt tillstånd från Länsstyrelsen. Ansvarig för undersökningen var Bengt Elfstrand som också sammanställt rapporten. E. ON Värme Sverige AB stod för samtliga kostnader.

Syfte och metod

Det huvudsakliga syftet var att konstatera om det fanns förhistoriska lämningar i ledningssträckningen. Det utomordentligt typiska topografiska läget och markunderlaget för stenåldersboplatserna i denna del av Östergötland motiverade en arkeologisk utredning. Utredningen koncentrerades till markpartier som inte utsatts för alltför hög markförstörelse i sen tid.

Vid utredningen användes grävmaskin och arkeologiska iakttagelser beskrevs och fotograferades samt ritades. Materialet är registrerat i Intrasis.

Topografi och fornlämningsmiljö

De aktuella exploateringssträckorna kommer att ligga i sluttningarna till den förkastningsbrant som löper utmed norra sidan av Bråviken. I sluttningarna är det rikligt med sandiga terrängavsnitt som varit mycket attraktiva under stenåldern. Inom det berörda området rinner en större bäck från Nedre Glottern till en avlång sjö vid Torshag, som delvis är förstorad genom en artificiell kvarndamm till Kvarntorp och söderut ner till Bråviken. Området här är täckt med svallgrus (SGU Serie Ae Nr 29) med ett ytlager av sand. Bäcken följer botten på en dalsänka mellan 55 och 30 m ö h. Sänkan är ca 100 m bred i söder och smalnar några hundra meter upp till en spets i norra änden. Sänkan ligger i en brant sydsluttning. Boplatsernas kustbundenhet gör att dessa nivåer är särskilt utnyttjade under stenåldern, där dalsänkan under lång tid bildade en skyddad vik.

Fig 3. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med ledningssträckan, undersökningsschakten och angränsande fornlämningar markerade. Skala 1:10 000.

I dalsänkan ca 200 m söder om dammens utlopp har en tunnackig grönstensyxa och en fragmentarisk skafthålsyxa (RAÄ 111:1) tillvaratagits nära bäcken. Dessa låg ca 40 m ö h och är från tiden strax efter 4000 f Kr. Ca 530 m sydsydöst från sjön ca 30 m ö h ligger resterna efter en gropkeramisk boplats (RAÄ 92:1) med ett 100-tal funna krukskärvor från 2000-talet f Kr. Ett stort antal boplatser från både mesolitisk tid (äldre stenålder före 4000 f Kr) och neolitisk tid (yngre stenålder mellan 4000 och 1800 f Kr.) är registrerade utmed Bråvikens norra sida i förkastningsbranten. Ett stort antal publikationer, artiklar, uppsatser och rapporter (A. Bagge, P-E. Ornell, T. Engström, M. Larsson, G. Gruber, F. Molin, E. Olsson, A. Åkerlund, R. Wikell m fl) behandlar stenåldern i detta område.

Vid en besiktning av området och ledningssträckorna konstaterades att det finns tre ställen som är arkeologiskt känsliga. På Häradskartan över Bråbo härad från 1868–77 har ett stort antal backstugor markerats på östra sidan om bäcken vid det aktuella området som då hette Quarntorps Borgaregård.

Undersökningsresultat

De tre utredningsområdena låg alla på östra sidan om bäcken där det fanns några orörda markpartier. Lägena är koncentrerade till ett ca 120 m stort område i översta delen av dalgången. Den 400 m långa sträckan var arkeologiskt ointressant i Katrineholmsvägen på västra sidan om bäcken. Antingen var vägen uppbyggd med en hög slänt eller hade en djup skärning i den naturliga marken, vilket gjorde att ledningsschaktet inte skulle beröra orörda marknivåer. De undersökta områdena är följande:

- **Område 1**. Ca 20 m långt schakt. Strax väster om Konsumvägen där ledningen skall anslutas till fastigheten Åby 7:7 förekommer en plan sandig yta i en gammal trädgård som angränsat till bäckdälden väster därom. Denna platå är belägen mellan 50 och 55 m ö h och utgör också ett attraktivt läge från mesolitisk tid. Båda platåerna kan även ha nyttjats senare under förhistorisk tid.

  Undersökningsresultat: Schakt 4. Ett 10 m långt schakt som gick i vinkel från Konsumvägen till husväggen. Schaktet var 1 m brett. Överst i detta låg ett mörkgrått myllblandat 0,30 m tjockt sandlager som innehöll glas, tegel, järnskrot m m. Därunder vidtog ett brunt hårdpackat lager av grovsand, 0,03–0,05 m tjockt, som vilade på gul lös sand. I bottensanden 0,35 m ner från markytan låg en härdrest (A1, RAÄ 148) 3,5 m väster om tomtgränsen vid Konsumvägen. Härden var svart sotflammig och hade grovt kol på ytan och var 0,90–0,50 m i diam samt oregelbunden. Sotet var 0,01 m tjockt och låg plant samt under detta förekom sotet fläckvis genom håligheter efter trädrötter som fyllts ut av sotet. På den kvarvarande härdytan låg en skärvsten. Ett sotprov (F1) för eventuell analys togs från härden, då det grova kolet kunde vara efter förkolnade rötter. Härdresten undersöktes och borttogs.

- **Område 2**. Ca 60 m långt. I norra delen strax öster om en sjö vid bäckens utlopp utgörs marken av en sandplatå ca 55 m ö h på fastigheten Åby 4:2 väster om hyreshusen. Vid provstick kunde det konstateras att en del av sanden var mörkfärgad. Platån är mycket attraktiv för en strandbunden boplats från mesolitisk tid. För närvarande utgörs platsen av en gräsmatta.

  Undersökningsresultat: Schakt 1 drogs längst i norr i vinkeln in till huset. Schaktet var 2,5 m långt och 1 m brett. Överst fanns ett 0,3 m tjockt lager av grovsingel och därunder beige fyllnadssand ner till ledningsdjupet. Schakt 2 vid husvinkel. Schaktet var 1,5 m långt och 1 m brett. Krossingel och fyllnadssand gick ner till ledningsdjup. Schakt 3 låg utmed södra huskroppen. Schaktet var 17 m långt, 1,20 m brett och 0,5 m djupt. Överst var det ett 0,10 m tjockt lager av svart mylla. Under detta låg ett 0,30 m tjockt lager av beige påförd fyllnadssand. Under detta ovanpå den gula bottensanden fanns ett 0,08 m tjockt mörkgrått, flammigt svart lager som innehöll glas, porslin, tegel, slagg, stenkol och spikar från 1800-talet.

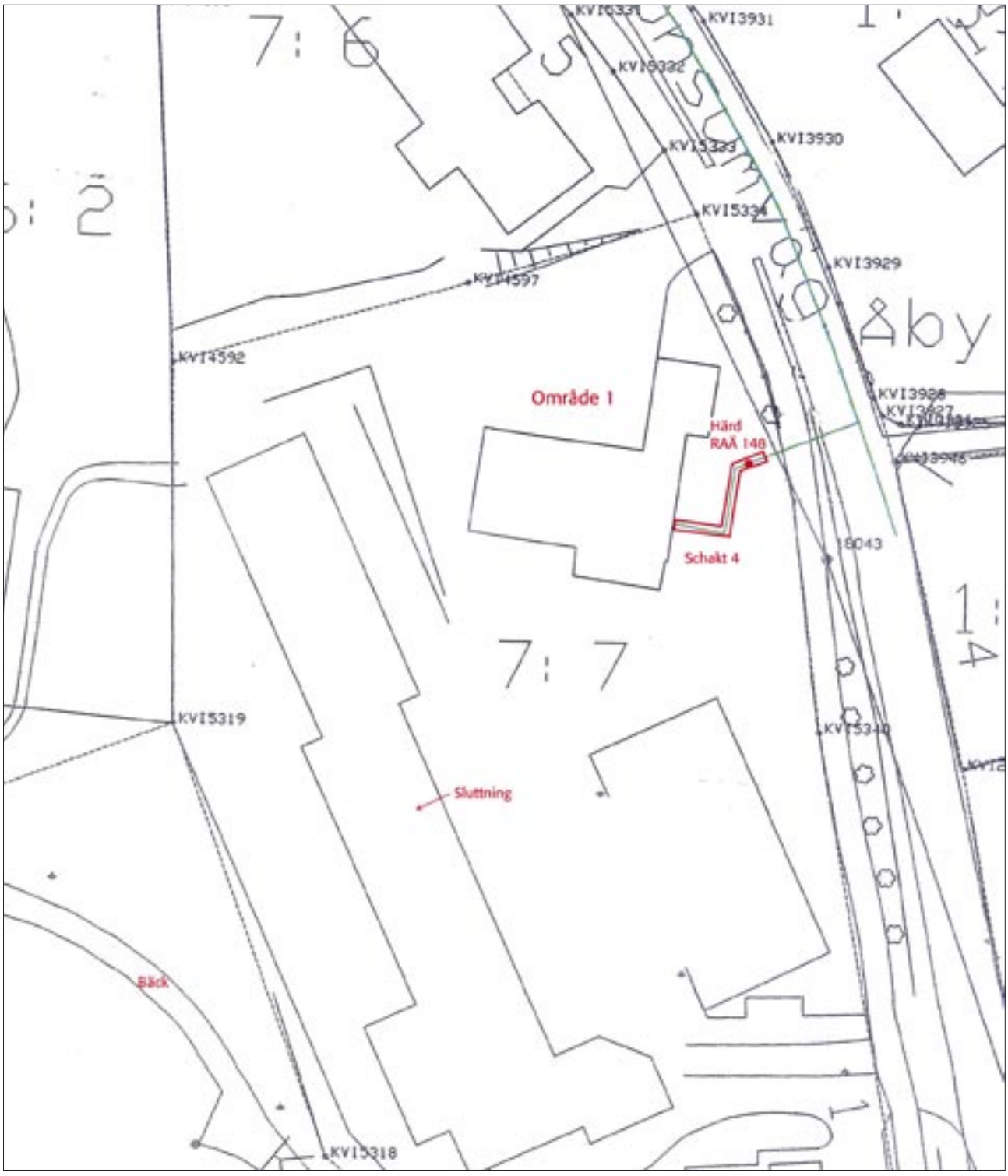

Fig 4. Utdrag ur plankarta med område 1 och härden A1 markerade. Skala 1:500.

Detta lager slutade 7 m från schaktets norra ände där markbotten med gul sand höjde sig. Blandat i 1800-talslagret fanns ett bränt ben med en liten skåra i (F3) och ett spånliknande kvartsavslag (F2).

- **Område 3**. Östra sidan om bäckfårans slänt ut med vägen vid bro. Schakt 5, ca 6 m långt. I norra kanten nedgrävning för avloppsbrunn. Broslänt med påfört fyllnadslager. Nordost om avloppsbrunnen ett provstick Beige lerig mo 0,20 m tjockt ovanpå svart myllblandad sand intill avloppsledningen.

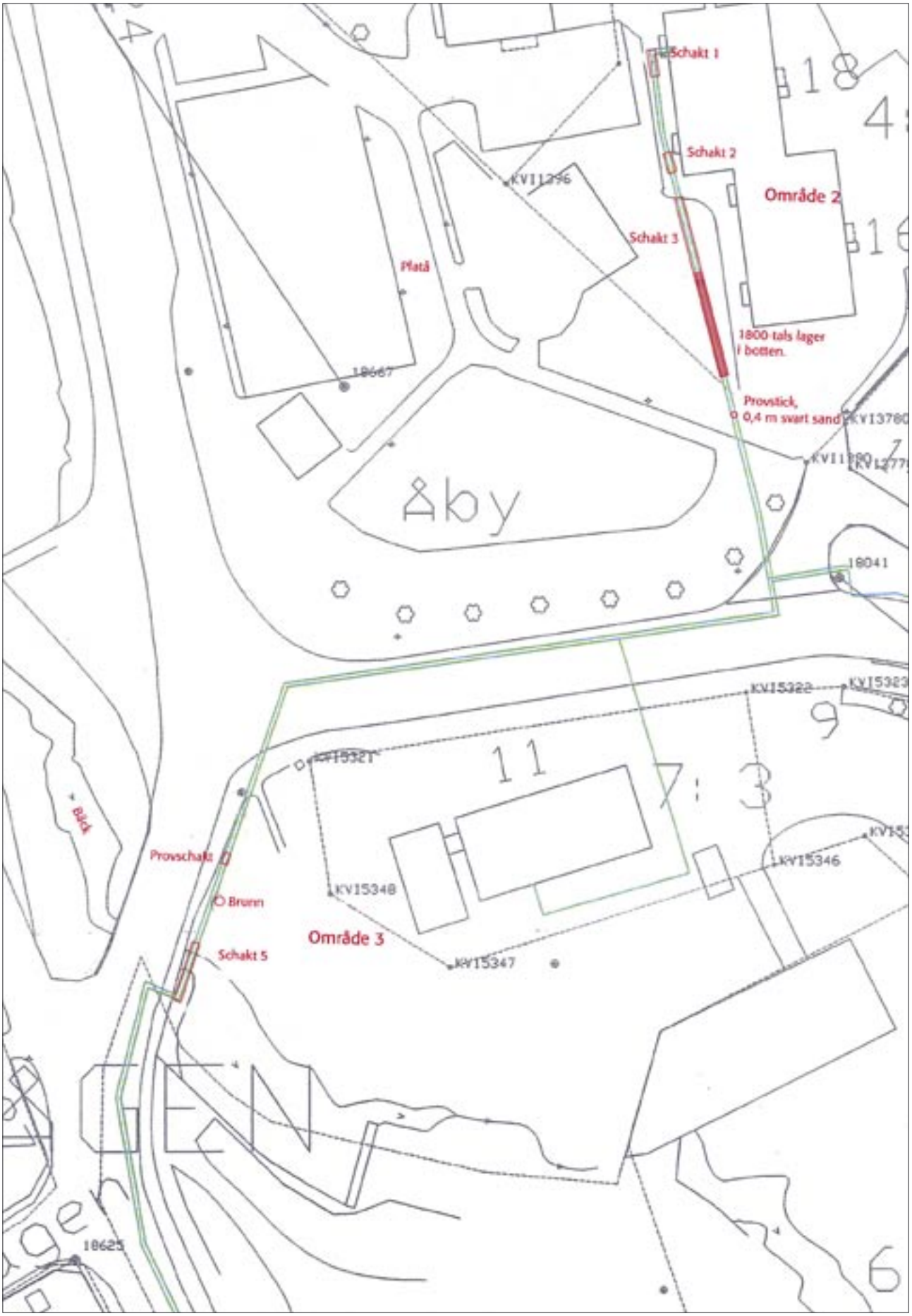

Fig 5. Utdrag ur plankarta med områdena 2 och 3 markerade samt ett kulturlager från 1800-talet med inslag av stenålder. Skala 1:500.

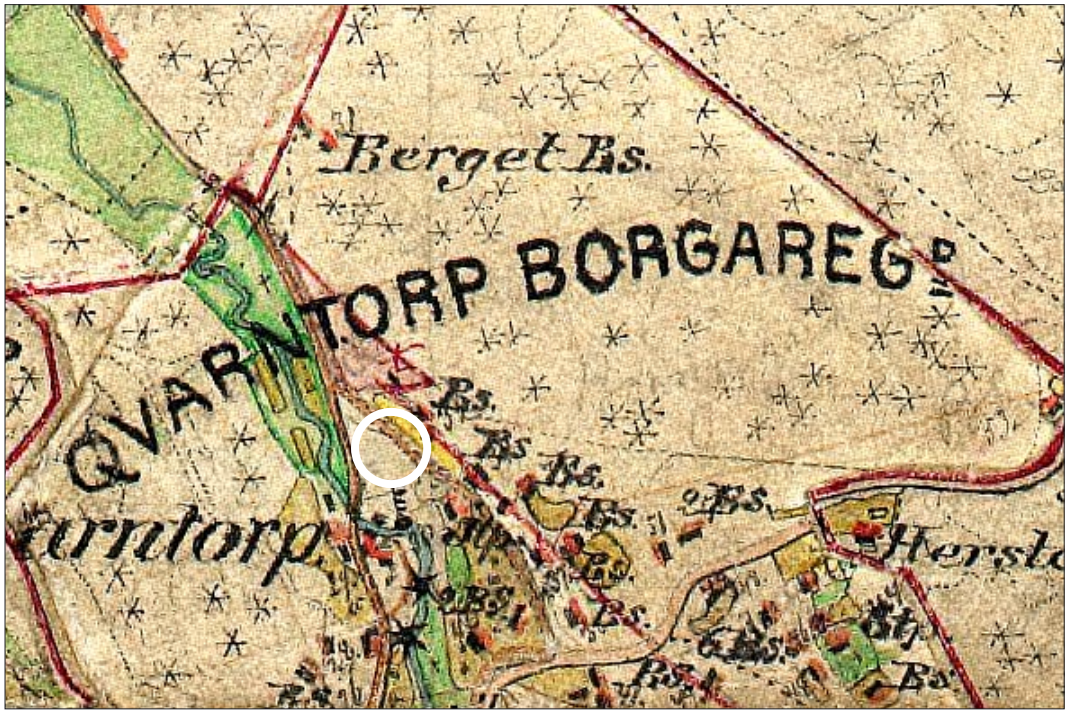

Fig 6 (t v).
Häradskartan från 1877 visar ett stort antal backstugor nära det undersökta schakt 3.

Fig 7 (nedan).
Sotet efter härden A1 avtecknade sig tydligt i den gula botten-sanden. Unr 4712:1. Foto från Ö. Bengt Elfstrand.

Slutsats

Inom område 1 låg härden A1 (RAÄ 148). Denna låg under ett hårdpackat lager av svallad grovsand med järnutfällning som torde ha bildats under en transgression, troligtvis den första Litorinatransgressionen då material har spolats ner från sluttningen öster därom. I så fall skulle härden vara mesolitisk. Ett sotprov (F1) för ^{14}C-analys är taget i härdresten. Område 2 som ligger på en platå med sandunderlag innehöll ett kvartsavslag (F2) och ett bränt ben (F3), fynd som tyder på att det förekommit aktiviteter före. Av de övriga fynden att döma ett 1800-talslager som förstört äldre lämningar. Detta sena lager härstammar med all säkerhet från den tiden då området var bebyggt med backstugor på Quarntorps Borgaregårds ägor, enligt Häradskartan från 1877. Fem stycken backstugor är också markerade på en geometrisk avmätning från1718 i Quarntorps Frälseheman (Kvillinge socken, Kvarntorp 1–3. Lantmäteriverket). Det kan dock inte uteslutas att äldre mesolitiska lämningar finns oskadade vid schaktens omedelbara närhet. Område 3 var kraftigt demolerat av avloppsschakt, broslänt och andra nedgrävningar vid bäckfåran och hade därför inget av arkeologiskt intresse.

Linköping i april 2007

Bengt Elfstrand

Referenser

Tryckta källor

Se kapitlet Topografi och fornlämningsmiljö.

Otryckta källor

Lantmäteriverket i Gävle. Häradskartan, bladet Graverfors 1868–77 Bråbo härad och Geometrisk avmätning 1718, Kvillinge socken, Kvarntorp 1–3.
SGU. Jordartskartan Serie Ae Nr 29. Katrineholm SV. Christer Persson 1976. Stockholm.
Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS).

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland
Landskap: Östergötland
Kommun: Norrköping
Socken: Kvillinge
Plats: (Torshag) Katrineholmsvägen, Åby 4:2, 7:3 och 7:7
Fornlämning: RAÄ 148

Läge: Ekonomiskt kartblad 9G 1e Gravesfors, 096 14
Undersökningens mittpunkt: X6505,50 Y1522,00
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V
Höjdsystem: RH 00

Riksantikvarieämbetets dnr: 421-1510-2006
Länsstyrelsens dnr: 431-5850-06
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2006-05-09
Projektnummer: 1520798
Intrasisprojekt: O2006060
Rapportnummer: 2007:53

Ansvarig arkeolog: Bengt Elfstrand

Beställare: Länsstyrelsen i Östergötlands län
Kostnadsansvarig: E. ON Värme Sverige AB

Undersökningstid: 2006-19-22 och 2006-07-06
Undersökningsområde: 700 löpmeter
Undersökt yta: 41 m^2

Fynden förvaras på UV Öst i väntan på fyndfördelning.
Rapportmaterialet förvaras på ATA (Antikvarisk topografiska arkivet). Stockholm.